

ФРАНЦУЗЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ-НАЗВИ РЕМІСНИКІВ У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ, ЗА ДАНИМИ ІСТОРИЧНОЇ АНТРОПОНІМІЇ

Добровольська О. Я.

Ужгородський національний університет

У дослідженнях з історичної лексикології взаємовідношення між англійською та французькою мовами в період XII- XIV ст. становлять одне з важливих питань. Близько трьох тисяч слів було запозичено з французької мови в англійську, і це збагачення словникового складу за рахунок запозичень з французької мови в XI-XIV ст. вважається найістотнішим наслідком впливу французької мови на англійську [2:190; 3: 171]. Безпосередньо після норманського завоювання, тобто в період, коли найсильніше відчувався іноземний вплив в Англії, кількість запозичених слів була дуже незначною. У дуже незначній кількості збільшується кількість запозичених слів у XIII ст.

Однак, вже з другої половини XIII ст. значно збільшується кількість письмових пам'яток англійською мовою. В XIV ст. в Англії розвивається та посилюється нова суспільна група – “третій стан” (купці, лихварі, ремісники), пізніше - клас буржуазії. Французькі слова, які до цього вживалися лише у колах “вищого світу”, тепер проникають у мову середніх класів. Посилення суспільної ролі нового зростаючого класу супроводжується ростом культури цього класу, прагненням освіти, грамотності. На початку свого розвитку “третій стан” намагався прилучитися до культури панівних класів [2: 192]. Тому в XIV ст., коли англійська мова скрізь витісняла французьку і стала загальноприйнятою мовою всього населення країни, кількість французьких слів в англійській мові зростає у декілька разів. У цей час французькі слова, попадаючи у словник середніх класів, розповсюджується у мові широких кіл населення. Саме на період

формування англійської буржуазії як класу (XIV ст.) припадає 42% запозичень [2: 192].

Запозичення цього часу традиційно поділяють на дві групи. До першої групи відносяться слова, які передають поняття, що раніше у словнику англійської мови не існували. Це слова здебільше моносемантичні, що мали чітку предметну віднесеність та виражали поняття, пов'язані з культурним світом романського середньовіччя. Франція на той час займала повідне місце серед країн Західної Європи у сфері державного і культурного життя, а тому численні запозичення з французької мови спостерігаються і в інших європейських мовах, утворюючи своєрідний прошарок інтернаціональної лексики. Лексика першої групи запозичень розширювала словник англійської мови; за її рахунок значно поповнився продуктивний словотвір. До другої групи французьких запозичень відносяться слова, що відбивали поняття, спільні для обох мов. Вони, проте, могли мати і національні семантичні відтінки, яких другій мові бракувало. Цим вони викликали зміни у семантичних стосунках англійської лексики, доповнюючи існуючі семантичні угруповання. У цьому полягає наслідок двомовності, що установилася в Англії після норманського завоювання [3: 160-161].

Важливим джерелом вивченням шляхів запозичення лексики французької мови в середньоанглійський період є дані історичної антропонімії, зокрема, назви прізвищового типу середньоанглійського періоду, що за семантикою твірних основ є назвами людей за професією та заняттям. Середньовічні прізвиська були офіційними неспадковими найменуваннями і базувалися на основі реальних ознак їх носіїв [5: 6]. Особливо поширеним у той час (більше в місті, ніж у сільській місцевості) було використання в якості прізвищ назв професійного заняття людини [1: 23]. У XII-XIII ст. заняття, на яке вказувало прізвисько, співпадало з реальним заняттям носія цього прізвиська [4: 29]. Але у 2-ій половині XIV столітті прізвища починають набувати спадкового характеру, тому професія людини та її прізвище співпадають уже рідко. Прізвисько, що за семантикою антропооснови позначало професію чи заняття, могло надаватися людині, яка

мала особливі ознаки, які зближували її з якимось професійним працівником, або яка зрідка виконувала притаманну цій професії роботу [4: 29].

Процес запозичення агентивних назв з французької мови у середньоанглійський період відзначався тим, що французькі *nomina agentis* рідко входили до англійської мови як ізольовані лексеми. Зазвичай, майже одноразово з ними запозичувалося декілька лексичних одиниць, що становили ціле словотвірне гніздо (назва предмета – назва особи, діяльність якої пов'язана з цим предметом, або дієслово-однокореневе найменування діючої особи). У багатьох випадках це унеможлиблює для дослідників установлення, чи є те чи інше найменування прямим запозиченням з французької мови, чи воно утворене вже в англійській мові від запозиченого слова за допомогою англійського суфікса, і тому не є власне запозиченням.

У цій статті зупинимося на назвах прізвищевого типу, для антропооснов яких встановлюють наявність французького етимона, і які дають відомості про ті агентивні назви, що увійшли до англійської мови значно раніше, ніж це фіксує історичний словник англійської мови. Їх також можна тлумачити як відіменникові чи віддієслівні іменники англійської мови, утворені на англійському ґрунті від запозичених з французької мови лексем. Лексикографи фіксують ці запозичені іменники чи дієслова, що могли б тлумачитися як твірні основи для середньоанглійських агентивних назв, які мотивують розглядувані назви прізвищевого типу, середньоанглійським або ранньоніованглійським періодом. Однак в якості антропооснов назв прізвищевого типу ці агентивні назви фіксуються джерелами історичної антропонімії значно раніше, ніж запозичені іменники, дієслова та їх похідні.

Антропоніми також зберігають цікаві для дослідників історичної діалектології фонографічні варіанти запозичень. Наведемо ці лексеми, вказуючи назви прізвищевого типу у складі антропоформули, рік фіксації та історичне джерело, в якому зафіксована антропоформула.

Назви прізвищового типу середньоанглійського періоду, засвідчені в антропоформулах Barthlomew le Calendrer (1311 LLB); Paganel, Walter le Kalendrer ib, утворилися від середньоанглійської агентивної назви calender (calenderar, calendrer, callenderer) ‘One whose business it is to calender cloth, etc.’ (1495 NED), яка мотивується в англійській лексикографії запозиченим з французької мови дієсловом calender (утвореного від іменника calandre) (calandre, calendre, calander, callendre, calender) [a. F. calandre-r, f. calandre] ‘To pass through a calender; to press (cloth, paper, etc.) between rollers, for the purpose of smoothing, glazing, etc. (1513 NED)’. Іменник calender (варіанти: calander, calendre, calendar, callender) [a. F. calandre: -med. L. calendra, celendra, L. cylindrus, a. Gr. κ λυδροϛ roller, cylinder] у значенні ‘A machine in which cloth, paper, etc., is pressed under rollers for the purpose of smooting or glazing; also for watering or giving a wavy appearance, etc.’ (яким мотивується дієслово у французькій мові), датується як запозичення в англійську мову новоанглійського періоду (1688 NED) (у значенні ‘One who calenders cloth; a calenderer’ тлумачиться як скорочена форма від calenderer, calendrer (1513 NED)). Як бачимо, розглядувана антропооснова назви прізвищового типу початку XIV століття є запозиченою агентивною назвою, датованою на два століття раніше, ніж в NED (пор. OFr calendrier, calendreur ‘Той, хто каландрує’).

Фонографічні варіанти coifar, coyfier, quayfere, що є антропосновами назв прізвищового типу в антропоформулах William Coifar 1180 P; Bidan le Coyfier 1228 Cl; Geoffrey Quayfere 1301 SRY, мотивуються агентивною назвою від запозиченого з французької мови іменника coif (ME coufe, a. OF coife, coiffe - L. *cuiffia] ‘A close-fitting cap covering the top, back, and sides of the head (1292 NED), для реконструкції значення якого важлива паралель з французької мови (OFr coifier ‘той, хто шиє чепчики, шапочки’), оскільки дієслово coif ‘To provide or cover with a coif (1530 NED)’ було запозичене лише в XVI ст., і розглядається як похідне від середньоанглійського іменника coif. На основі значення, що фіксується як запозичення в середині XIX ст. ‘To dress, arrange, or make up the hair

(1862 NED)’, тлумачиться агентивна назва *coiffeur*, яка також вважається запозиченням новоанглійського періоду з французької мови (пор. *coiffeur* [F., agent-sb. f. *coiffer* ‘to dress the hair’] *The French word for hair-dresser affected by fashionable or artistic hair-dressers, and their patrons* (1858 NED)). Тому вважаємо, що розглядувана агентивна назва в якості антропооснов назв прізвищового типу, яка фіксується кінцем XII ст., є запозиченням з французької мови середньоанглійського періоду.

Середньоанглійську лексему *corder*, зафіксовану в якості антропооснови назв прізвищового типу в антропоформулах *Ralph Corder 1207 FineR*; *Osbert le Corder 1227 FrLeic*, також можна вважати запозиченням з французької мови (пор. OFr *cordier* ‘Той, хто виготовляє вірвовки, шнури’), оскільки середньоанглійська лексема *corder* ‘One who cords or fastens with a cord’, зафіксована в 1430 р., вважається власне англійським утворенням від датованого вперше у цьому ж році середньоанглійського дієслова *cord* (форми *oord*, *coard*, *chord*) ‘To furnish with a cord; to string (e.g. a bow) (1430 NED), похідного від запозиченого на початку XIV ст. з французької мови іменника *cord* [F. *corde* ‘string of a musical instrument, string, rope, cord’] (1300 NED). Оскільки агентивна назва *corder* у якості наведеної вище антропооснови датується на два століття раніше, ніж середньоанглійський апелютив *corder*, а також те, що на початку XII ст. фіксується агентивна назва **cordemaker* (пор. *Augustinus Cordemaker 1199 Cur*; *cord-maker* (1580 NED), припускаємо, що розглядувана середньоанглійська лексема *corder* є запозиченням з французької мови зі значенням ‘Майстер, що виготовляв вірвовки, шнури’.

На три століття раніше, ніж за даними історичного словника англійської мови, фіксуються в якості антропооснов назв прізвищового типу (пор. *Walter Finor 1189 FFC*, *Ralph le Finur 1218 AssL*) фонографічні варіанти *finor*, *finur* агентивної назви *finer* ‘One who or that which fines or refines, a refiner (1489 NED), що вважається похідною від дієслова *finer* ‘To make fine or pure; to purify from extraneous or impure matter; to clarify, refine. To fine down. Obs.exc. with reference to beer. To fine chaff: to drive it off in the process of cleansing the wheat (1340 NED)’.

Зважаючи на хронологічний фактор, можна припустити, що розглядувана у її фонографічних варіантах агентивна назва *finer* є запозиченням з французької (пор. OFr *fineur*).

Фонографічні варіанти *forcier*, *forcer*, *forcir* в основах назв прізвищового типу в антропоформулах *Ralph le Forcier* 1210 P, *Ralph le Forcer* 1221 AssWa, *William le Forcir* 1228 Fees на три століття раніше фіксують агентивну назву *forcer* ‘One who forces wool (1533 NED)’, пор. ‘Sheer-men and Dyers, Forcers of Wools, Casters of Wools and Sorters of Wools’ (1533 NED). Вона мотивується середньоанглійським дієсловом *force*, що походить від англофранцузького *forcer*, пор. *force* [ad. AF. *forcer*, f. *forces* - L. *forfices*, *forfex* ‘clipping-shears’] ‘To clip or shear (wool, the beard); esp. to clip off the upper and more hairy part of (wool) (1429 NED)’. Отже, вважаємо агентивну назву *forcer* запозиченням початку XIII ст. з французької мови.

Фонографічні варіанти *furbisur*, *fourbissor*, *forbour*, *forbysschour* як антропооснови назв прізвищового типу в антропоформулах середньоанглійського періоду *Geoffrey le Furbisur* 1260 LeiBR; *Henry le Fourbissor* 1306 AD; *Richard Forbour*, *Forbysschour* 1359-60 ColchC можна тлумачити як запозичення з французької мови (пор. OFr *forbisseur*, F. *fourbisseur*), оскільки вони майже на два століття раніше фіксують середньоанглійську агентивну назву *furbisher* ‘One who furbishes (1440 NED)’, що вважається похідною від запозиченого з французької мови дієслова *furbish* (форми: *furbushe*, *furbush*, *forbisch*, *fourbosh*, *forbesh*, *foorbush*, *furbisshe*, *forbush*, *forbysch*(yn, f(o)urbyssh(e, *furbish*) [ad. OF. *forbiss*] ‘To remove rust from (a weapon, armour, etc.); to brighten by rubbing, polish, burnish (1382 NED)’.

Назви прізвищового типу середньоанглійського періоду, засвідчені в антропоформулах *Peter Napier* 1148 Winton; *Ralph (le) Naper*, *le Napier* 1167-71 P; *Reginald le Nappere* 1225 AssSo, містять в якості антропооснов фонографічні варіанти лексеми *napier*, яку, відносячи до новоанглійського періоду (1880 NED), мотивують середньоанглійською запозиченою лексемою *naperu* [a.obs. F. *naperie*

(napperie, 1400 in Godef.), f. nape (nappe)] ‘1. Linen used for various household purposes, esp. table linen (1380 NED); 2. The charge or custody of the royal linen; the office of naperer (1483 NED), так само, як її синонім naperer ‘The person having charge of the royal table linen (1494 NED)’. У середині XV ст. фіксується запозичений іменник nape [a.OF nape, var. of nappe: - L. mappa] ‘A table-cloth (1450 NED)’, яким у французькій мові мотивується лексема napperie. Отже, є всі підстави вважати наведені вище варіанти антропооснов запозиченням з французької мови середини XII ст. (пор. OFr napier, nappier).

Назви прізвищевого типу в антропоформулах середньоанглійського періоду Godric Plumberre 1102-7 Rams; Gillebertus Plumbarius 1183 P; Osbertus Plumbarius, le Plumer 1221-2 Cur; Ernald, Osbert le Plummer 1225 FrLeic, 1227 Bart; Robertus Plumberius 1230 P; Richard le Plumber 1230 P; Peter Plumber 1256 AssNb; Robert le Plummer 1260 AssC; Simon le Plommer 1280 AssSo містять у якості антропооснов унікальні форми запозиченої з французької мови в середньоанглійський період лексеми plumber, а також майже на два століття раніше пересувають дату її запозичення (пор. форми, за NED): plomber, plumber, plomere, plommer, plumbar, plomer, plumer, plommar, Sc. plummair, plumber) [a. OF. plummier (1266), plommier, mod. F. plombier;- L. plumbārius ‘a plumber’, f. plumbum ‘lead’] ‘An artisan who works in lead, zinc, and tin, fitting in, soldering, and repairing the water and gas pipes, cisterns, boilers, and other work executed in these metals in the construction of a dwelling-house or other building. Originally applied to a man who dealt and worked in lead (1385-6 NED)’.

Середньоанглійська лексема tapener ‘A kind of clothworker; (?) a weaver of burel (1400 NED)’, яка вважається непрозорою за своєю етимологією, мотивує назви прізвищевого типу в антропоформулах Gregory le Tapiner 1272 MESO; Henry le Tapenur 1327 SRSx., є зафіксованим більш, ніж на століття раніше запозиченням з французької мови (пор. OFr taponner ‘Той, хто займався виготовленням грубої шерстяної тканини (burel) та пошиттям одягу з неї’). Назва цієї тканини - burel ‘A coarse wollen cloth (prob. originally of brown colour); frieze; a

garment of this fabric; (plain) clothing'(NED)- була запозичена в середньоанглійську мову в 1300 р. і мотивує агентивні назви *bureller* та *burelman*, зафіксовані в якості антропооснов назв прізвищового типу (*Alfred le Bureller 1277 LLB; John Burelman 1311 LLB*).

Ми навели французькі запозичення, зафіксовані значно раніше однокореневих іменників чи дієслів, які можуть розцінюватися як їх твірні основи. Якщо дата запозичення агентивної назви є значно ранішою, ніж запозичення мотивуючих її слів, то це є свідченням прямого запозичення, а не утворення похідного слова на власне англійському ґрунті від запозичених та адаптованих слів. У встановленні факту запозичення лексеми, визначенні його точної дати, фіксації фонографічних варіантів полягає цінність наведених даних середньоанглійської антропонімії для історичної лексикології, діалектології, фонетики та подальших ґрунтовних досліджень у цих галузях.

Література

1. Гусынина Е.Б. Становление английской фамильной системы (По материалам источников VII-XVII вв.). Диссертация на соискание ученой степени к.ф.н. Л., 1982. – 17 с.
2. Костюченко Ю. П. Історія англійської мови. К.: Радянська школа, 1963.-426 с.
3. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови. Х.: Основа, 1993. – 255 с.
4. Fransson G. Middle English Surnames of Occupation. Lund, 1935. – 217 p.
5. Reaney P.H. The Origin of English Surnames. Routledge and Kegan Paul. London, 1980. – 415 p.

Джерела

- AD Catalogue of Ancient Deeds (in progress).
AssC W. M. Palmer, Assizes held at Cambridge (1260), 1930.
AssL Assize Rolls. Lancs Rec. Soc. 47, 49, 1904-5.

- AssNb Assize Rolls. Surtees Soc. 88, 1891.
- AssSo Assize Rolls. Som. Rec. Soc., 4 vols., 1897-1929.
- AssWa Assize Rolls. Dugdale Soc. 16, 1939.
- AssWo Assize Rolls. Selden Soc. 58, 1940.
- AssY Assize Rolls. Yorks Arch. Soc. 44, 1911.
- Bart N.Moore. History of st Bartholomew's Hospital, London, 1918.
- Cl Calendar of Close Rolls (in progress).
- ColchCt Colchester Court Rolls, 3 vols., 1921- 41.
- Cur Curia Regis Rolls. Pipe Rolls Soc., 14, 24.
- Fees Book of Fees, 3 vols., 1922-31.
- FFC Feet of Fines. Cambs Antiq. Soc. 1891.
- FineR Rotuli de Oblatis et Finibus, 1835-6.
- FrLeic H. Hartopp, register of the freemen of Leicester, 1927.
- LeiBR M. Bateman, Leicester Borough Records, 3 vols., 1899-1905.
- LLB Letter Books of the City of London, 11 vols., 1899-1912.
- MESO G. Fransson. Middle English Occupational Terms, Lund, 1950.
- NED A New English Dictionary, Oxford, 1888-1933.
- P Pipe Rolls (Rec. Comm. 3 vols.), 1833-44.
- Rams Ramsey Cartulary (Rolls Ser.), 3 vols., 1884-1893.
- SRSx Subsidy Rolls. Sussex Rec. Soc. 10, 1900.
- SRY Subsidy Rolls. Yorks Arch. Soc., Rec. Ser. 16, 21, 74. 1894-1929.